

вразіння туриста, що звиджує на основі Бедекера гідні уваги речі. Навпаки, передовсім з католицьким життям Франції мав я змогу зіткнутися безпосередньо і досить часто.

Ціль моєї подорожі не була чисто туристично-розривкова. Я виїхав туди, щоб поглибити моє знання французької мови на окремій університетській курсі у Гренобль, далі щоб взяти участь у міжнароднім конгресі „Пакс Романа“ в Парижі і при тій нагоді оглянути міжнародню виставу та по змозі якнайбільші простори Франції. Мав я нагоду відвідати Францію полуднево-східню, Париж з околицею та полуднево-західню. Моя подорож вела крізь північну Італію, з Медіоляну до Гренобль, оглянув я теж масив Монт-Блянку. Звідсіля крізь Ліон — місто шовкових жіночих мрій, поїхав до Л'єон де Соніє, осідку одного з трьох найстрогіших французьких жіночих монастирів Франції. Далі подався я до Діжону, столиці Бургундії та доброго бургундського вина, а згодом до Парижу. Спинившись довше в Парижі, потягнув я на полудне крізь Орлеан і Тур до Бордо та над Атлантик до границі націоналістичної тут Іспанії. Зо знаного світового купалища Біяріц, міста світових приман, переїхав я у Піренеї до католицького серця Франції — до Л'юрд. Відсіля до Тулузи, у середньовіччі життєрадісної столиці Ляндведоції, де вже у XII ст. відбувся — перший мабуть у світі — феміністичний конгрес, на яким одначе тодішнє жіноцтво не мобілізувалося до боротьби проти мужчин, тільки при звуках трубадурів — як сповіщають літописи — радило над дроганнями жіночого серця. Хто є на полудні Франції, той мусить вступити до Каркасон, унікату Європи. Це збережене у XX ст. середньовічне місто з усіма аксесоріями середньовічного городу; знаменито збережені тут мури, башти (що мають понад 1000 літ), зводжені мости, тощо. Далі доїхав я над Середземне море до пристані Сет — найближчого получения (27 годин кораблем) до Альжіру в Африці. Відвідав Нім, найклясичніше римське місто Франції, з добре збереженим амфітеатром та римськими термами, а потім Авіньйон, розкішну столицю Палів XIV ст. Крізь центральну Францію вернувся я до Парижу та крізь Бруксело, Кольонію і Берлін із зовсім пустою кишенею впинився у своїм Львові.

Я, що стою досить близько католицького життя у нас, безперечно звертав передовсім увагу на прояви французького католицизму, чи то на університеті в Гренобль, чи в моїм житлі, бо жив при родині, чи то в часі конгресу в Парижі, де мав нагоду особливо на офіційних прийняттях зустрічатися з визначними католицькими діячами, духовними та світськими. Згодом, як член ексекютиви тієї міжнародньої організації, на замкнених засіданнях найкраще міг я пізнати ментальність наших като-

лицьких господарів. Зрештою й сама подорож по Франції давала мені спромогу обсервувати і приглядатися до французького життя та свої погляди відповідно справляти й доповняти.

Католицька Франція до світової війни

Коли хто поставить побіч себе ті два слова „католицтво“ та „Франція“, то пересічний громадянин подумає собі: що ті два поняття мають спільного? Всі ж знаємо: Франція це край безбожництва, людогого соціалістично-комуністичного фронту, край панівної масонерії. Це ж країна, де ще в перших роках нашого століття прийшло до розділу Церкви від держави з конфіскацією численних церковних маєтків. Це ж край, де усунено зовсім релігію зо школи, а ціле навчання цілком зляцізовано і т. ін. і т. ін. Це все правда, але вона відноситься до передвоєнних часів.

Так якось дивно буває з Божою Церквою впродовж цілої історії. Скільки разів жила вона в достатках та спиралася на сильних світу цього, стільки разів морально вона слабла, її вплив на громадянство понижувався. Натомість убога та переслідувана Церква відзискує свій моральний вплив, переживає часи розцвіту та саме тоді стає тією „сіллю землі“ для своїх вірних. Так теж сталося у Франції.

Переслідуване та погорджуване французьке духовенство віднайшо своє ідейне призначення. Взалося — як кажуть — зубами до праці від основ, особливо над вихованням молоді. Воно щораз то більше захоплювало й тепер захоплює духовий провід над молоддю, а з ним відзискує поважне становище для Церкви у своїй батьківщині. Очевидячки, таке культурне змагання стало можливе у країні, де слово „свобода — ліберте“ не тільки пустий звук без змісту, писаний законом на те, щоб його ніхто не держався, але слово повне змісту у щоденному житті.

До того французькі католики ні на хвилину не забували, що вони не тільки сини католицької Церкви, але теж французи. Навіть в часах найбільш ворожої постави свого уряду до них, пам'ятали про свої обов'язки супроти батьківщини та все вважали і сьогодні вважають якраз себе за правдивих репрезентантів старої французької культури, що повинна бути першою в Європі. Тому не диво, що французьке духовенство виховало сотки тисяч не тільки гарячих беззастережних католиків, але теж правдивих французьких патріотів, і то куди кращих та більше жертвенних, як французька державна безрелігійна школа. Це показала світова війна.

Французькі католики у світовій війні

Між найкращими героями, що боронили кордонів Франції у світовій війні бачимо саме католиків, аж надто часто

священиків, що, покликані ліберальним урядом як прості вояки до фронтової служби, повнили подвійні функції, вояків та духовників. Найкращі пробові французькі полки, віджені з консервативних і побожних гасконців та басків, від своїх синіх мундурів звані „сині чорти“ — діябль бле — добули собі безсмертну славу на всіх побойовищах Франції, а зокрема під Верденом, так що сьогодні десятки французьких міст пишуться пам'ятниками, збудованими „синім чортам“. Зрештою того геройського духа вплив французької армії її начальний вожд, обожаний тепер у Франції, маршал Фош, сам ревний католик, подібно як і більшість його штабовців.

Тих величезних заслуг французьких католиків для батьківщини не могли заперечити й найбільші вороги католицької Церкви. Тож не диво, що по війні питомий тягар французького католицизму серед свого громадянства зріс кольосально.

Французькі католики по світовій війні

Правда, по світовій війні формально Церква й далі залишилася відлучена від держави й у правних взаєминах властиво ніщо не змінилося, але фактично чи то праві уряди, чи ліво-центрові, чи навіть теперішній людський фронт, стали числитися з католицизмом як із дуже поважним чинником французького внутрішнього життя. Та не тільки державна влада, але навіть ліберально-соціалістичне громадянство Франції ставиться сьогодні до католиків невідносно, а інколи і прихильно. По війні Париж знову нав'язав дипломатичні взаємини з Ватиканом, уряд почав виплачувати духовенству у формі субвенцій невеличку платню, католиків зустрічаємо на найвищих посадах у державній адміністрації чи дипломатії. Французька Академія (безсмертних) має тепер у своїх рядах коло десять визначних католицьких вчених, військових, письменників, навіть духовних, як напр. ректора прив. католического університету в Парижі кард. Бодріляра, єпис. Гранта, Люї Жієта, адмірала Ляказа, письменника Франсуа Моріяка, Енрі Бордо, Люї Маделена, Жоржа Гоайо, а теж постійний секретар Академії та редактор знаного світового науково-літературного журналу „Ревю Де Монд“ Рене Думік це визначний католицький діяч. Сильною підпорою для французького католицизму стали дві свіжо відзискані провінції, Альзасія і Лотарингія, де католицизм було знаменито організоване ще під німецькою владою. Там досі уряд не відважився завести зляцизованого шкільництва та інших некорисних для Церкви реформ, дарма, що Франція це держава сильно сцентралізована.

Духовенство

Після розділу Церкви від держави французьке духовенство найшлося в вельми невідрадних матеріальних обставинах. По селах треба було забиратися до дрібної господарки, по містах жило із лепт заможних католиків, що не щадили жертв на церковні цілі. Та саме та убогість духовенства дала йому великий моральний капітал. Франція це країна й тепер дуже заможна, одначе духовенство живе не раз бідніше, ніж кваліфікований робітник, і тому ніякий соціалістичний чи комуністичний демагог не може закинути духовенству — як деінде — сибаритизму. Усі й на кожнім кроці бачать, що це неправда, а на таке вбоге життя може рішатися людина тільки з ідеї. Це теж сильно промочує духовенству шлях до сердець найбіднішого пролетаріату; сьогодні там духовний це близька людина найбіднішим. Хоча французький духовний постійно ходить у рясі та широкім римським капелюсі, то всюди можна бачити, як сам полагоджує справунки. Молодші їздять у рясі на найтаннім засобі льокомоції — ровері; автами розбиваються капіталісти або опікуни пролетаріату. Священик не соромиться найтися з робітниками в барі (так у Франції зветься найтанша реставрація без накриття столиків), а молодші духовні нерідко грають в копаного мяча в робітничім клубі. Та їх скромність робить своє.

Вірні привчилися, що в Церкві треба дати більший доток; нема просто нікого в церкві, хто до малого мішка, з яким майже з засади переходить сам священик, не вкинув би значнішої жертви на церкву, на удержання шкіл та духовного. Так церква якось виходить на своє. Певне, має вона теж заможних протекторів і завдяки їм повстали католицькі середні школи та вищі наукові інститути.

Зате всюди бачимо духовного, особливо при вихованні молоді, про що буде мова далі.

З обсервації можу ствердити: священик втішається пошаною чи в склепі, чи на залізниці, дарма, що більшість службовиків — члени соціалістичних синдикатів. Без уваги на свою вбогість французьке духовенство не тільки солідно працює у себе, але теж помітно інтересується питаннями всесвітнього католицизму. Також нерідко можна зустрінути солідних знавців справ східньої Церкви.

Церква

Як у цілій Франції, так само по французьких церквах, нема того педантичного порядку, що напр. у Німеччині, а навіть у теперішній Італії. Порядок там не надзвичайний. Багато храмів потребує ремонту, особливо на провінції.

Немає теж у Франції тієї дбайливості держави в зберіганні старини та творів мистецтва, що напр. в Італії. А їх всюди повно; готик чи романський пам'ятник (останній особливо на півдні Франції) з XII, XIII чи XIV ст. там явище буденне та нерідко в занедбанні. Навіть такі старовинні та історичні будівлі як базиліка Ст. Дені під Парижем з XII ст. з саркофагами трьох французьких династій, Капетингів, Вальоа та Бурбонів, або прегарна папська палата в Авіньйоні з XIV ст. доволі в занедбанні. Зрештою навіть сам Версаль у ненайкращім порядку.

Зокрема прикро разить нашого чоловіка стан поконфіскованих церков в часі розділу Церкви від держави. Тут чути подих довоєнних масонських урядів. В таких напр. Діжон (давня столиця бургундських королів) зокола церква, входиш ніби до церкви й автоматично скидаєш капелюха, а там біржа. На місці престола біржевий стіл. Простори поміж філярами позабивані стінками та перемінені на бюро. В головній наві крик. Всі в капелюхах. Від диму не видно. Кількадесят кроків друга церква з XV ст. Це двірська церква бургундських королів. Тепер тут суд. І знову мимохить скидаєш капелюха, а там у церкві судова ждальня, а побіч у каплиці з прекрасними старими вітражами засідає сьогодні трибунал. В Греноблі ціла церква перемінена на викладову салю місцевого університету. Все залишили, навіть вітражі святих, тільки що на цілу залю добудували амфітеатральні сидження. Вражіння прикре, годі нам до того навикнути.

Найкраще збережені церкви північно-східньої Франції (около 4000), бо нові та відбудовані за німецькі репарації. В самім т. зв. великім Парижі, себто з передмістями, вибудовано за 10 літ до сто нових церков, нерідко коштом недавно ще скомунізованих робітників, тепер вже католиків, як на передмісті Ст. Дені, де мером є посол Доріо, донедавна ще комуніст, тепер організатор робітничої партії — парті де ля ліберте — виразно антикомуністичної. Цю сітку Божих домів, здвигнених за теперішнього архієпископа Парижу кард. Вердіє, й називають „Ле сант шантіє ді кардіналь“, себто сто варстатів праці — сто будівель — кардінала. Деякі з тих нових церков дуже оригінальні. Напр. одна в Епіней н. С. під Парижем посвячена місіям, розмальована образами, що зображують місійну працю всіх часів. Є там наші святі: св. Ольга, св. Володимир, але теж один вельми інтересний образ зображує, як св. Кирило та Методій ідуть в Україну. Виразно зазначений наш Дніпро, українські етнічні типи та напис „Ікреїн“, на півночі зовсім правильно „Ріссі“, на полудні від України „Бульгарі“.

У більших містах богослужби відбуваються з деяким церомоніялом. Напр. в Парижі у більших церквах священника на Службу Богу випроваджує постійно церемонієр,

умундуваний та з булавою в руці. Вистукуючи нею, — дає знак, що починається нова Служба Божя. У великих базиліках, як в Нотр Дам або в Базилиці Сен Кер на Монт-Марті при урочистих богослужбах провозає священників 3—5 церемонієрів. Це вже французьке замилювання до церемоніальности, дарма, що церква нераз убога.

Побожність

Найбільше може цікавити шановних читачів питання — а як з побожністю французів? Скажу одним словом — дуже різно; навпаки, як у нас. У Франції можна зустрінутися з побожністю просто незрозумілою теперішнім часам; є тисячі гарячо відданих Божій справі католиків, але є теж безбожництво, якого в нас немає. Франція немов переживає якийсь переломовий період свого релігійного життя. По містах у церквах середмість чи інтелігентських дільниць можна в неділю бачити тисячі інтелігентів, здебільша жінок, не брак теж мужчин. Сотки з них приступають до св. Тайн. Дуже багато по церквах молоді. Оповідали мені, що жінки знаніх лібералів, провідних людей Франції, починаючи від жінки президента держави Лебрена, беруть постійно участь у реколекціях в катедрі Нотр Дам.

Одне знаменне явище можна зауважити тепер по французьких церквах — це поважна кількість військових, підстаршин та старшин, що нерідко теж приступають до св. Тайн. Це безсумніву добрий вплив прикладу покійного маршала Фоша, божища сьогоднішньої французької армії, та вихованої ним генераліції. Їх приклад увів духа пошани для релігії в ряди армії. Маршал Фош сам був дуже ревним католиком, а його особа тепер у Франції взагалі, а зокрема в армії, дуже популярна, як лицаря без страху та змази. Немає сьогодні у Франції міста, що в нім не було б кращої вулиці чи бульвару, названих його іменем. Не дармо поховали маршала в інвалідів побіч гробниці Наполеона. Зрештою маршал Фош не одинокий між генералами ревний католик, напр. знаний ген. де Кастельно це навіть президент загально-французької федерації католицьких мужчин (федерасіон насіональ католік).

Натомість зайдім у деякі робітничі дільниці. Там у неділю церкви нераз зовсім пусті. Сам я був свідком у Гренобль, що в робітничій дільниці в часі співаної Служби Божої в неділю було дослівно півтори особи — якась жінка з дитиною. В альпейських селах навпаки, я бачив, як народ горнеться до церкви. На долах — кажуть — дуже заражений релігійним індіферентизмом. З потягу нераз бачив я, як в неділю селяни орали чи косили.

Все ж таки пересічний громадянин хрестить дитину в церкві, каже себе по-християнськи ховати. Так само аж

надто часто можна зустріти замаєний квітами автобус, що з молодятами та весільними гістями заїздить від уряду під церкву по церковний шлюб. Як мене інформовано, тільки цивільні подружжя таки в дуже невеликій меншині.

Католицьке жіноцтво

Французьке жіноцтво це зокрема могутня підпора французького відродженого католицтва, що зрештою впадає в очі в неділю в кожній церкві. Одначе його католицтво це не тісна біготерія, це чинне католицтво на всіх ділянках громадянського життя з винятком політики. Ціла Франція покрита сіткою жіночих католицьких організацій — жінок та дівчат. Зорганізованих католицьких жінок у Франції є 2 мільйони — як показують статистично-графічні таблиці на стінах ватиканського павільйону на світовій виставі в Парижі. Ці католицькі переконання французького жіноцтва це й причина просто парадоксальної внутрішньополітичної ситуації в Франції. Як може декому відомо, французьке жіноцтво взагалі дуже консервативне і Франція одна з нечисленних держав в Європі, де жінки не мають ще права голосовання. Та сказавши поправді, зовсім за ним не побиваються. Політика у Франції це ще виключна домена мужчин. Французька жінка це ідеал господині. Популярні протилежні погляди на французьку жінку відносяться до легких жінок з паризьких бульварів. Французька жінка незвичайно ошадна, дбайлива подруга та мати. Коли у приватнім домі в товаристві інтелігентних жінок, де були й симпатички червоного фронту, але теж і зорганізовані католички, я сам порушив справу жіночого голосування, то всі майже одностайно зайняли протилежне становище, що цього не треба. Жінка, мовляв, хай пильнує домашнього „фоае“ — огнища, хай дбає про чоловіка та діти, а політику слід залишити мужчинам. Побоювалися, що жіноче право голосування може тільки причинитися до збільшення розводів, коли напр. жінка буде католичкою, а мужчина соціалістом. Ще найбільше прихильне становище до якого погляду зайняли католички. На їх думку, було б добре, якщо жінка голосувала б, натомість найбільш непримириме становище займали симпатички соціалізму. І так воно є. В інших краях Європи звичайно ліві угруповання побивалися за правом голосування для жінок. У Франції навпаки, радикально-соціалістичні круги є проти жіночого голосування, натомість за тим правом для них є праві, зокрема католицькі кола. Лівіця побоюється, що признание того права французьким жінкам стане початком кінця їх переваги у політичному житті Франції, бо жінка здебільша під впливом католиків.

Обговорюючи побожність французького громадянства,

я згадав, що вона дуже різна. Під тим оглядом Франція — край глибоких контрастів, куди глибших, як наприклад у нас. Має Франція свої паризькі дільниці, як Монтпарнас чи Монтмартр з сотками кабаретів із зовсім голими танцюристками нераз і під фірмовими просто богохульними назвами, але Франція має теж свої кармелі — як монастир св. Тереси в Лізіє, чи покровний йому в Льон де Соніє, в Юра, має теж свій Люрд.

В кармелю Льон де Соніє

Мав я змогу відвідати ті дві останні місцевості, а в монастирі босих кармелітанок (найгостріший жіночий чин) в Льон де Соніє пізнати їх життя при нагоді відвідин двох українок, що з них одна живе у тім доживотнім замкненні вже 10 років. Зголосили мене ігумені. Входиш до розмовниці. Перед тобою чорне заслонене та закратоване вікно з найженими гострими цвяхами в твою сторону. Зза заслони промовляють до тебе люди, що їм уже до смерти не вийти поза поріг того дому, що ідять тільки двічі в день — ніколи мяса, а опівночі стають на молитву в каплиці. Та не про ті зовнішні акцесорії йде, а про їх релігійне життя і їх погляд на життя. Говорив я з моєю знайомою та її настоятелькою. Живуть ще на світі, але душевно в якімсь містичнім зєдинені з Богом. Людині зо світу, навіть релігійній, важко вдуматися в їх душевні переживання. Попри те все просто незрозуміла нам їх погода духа і радість та життєве вдовілля.

Люрд та Лізіє

Нині Франція має дві місцевини, дорогі та атракційні для кожного католика — Люрд, це місто Матері Божої „Нотр Дам де Люрд“, як кажуть у Франції, та Лізіє, місто св. Тереси від Дитятка Ісуса.

За три години завезе тебе поспішний потяг із знаного купалища Біяріц з-над біскайського заливу, отже з-над Атлантику в глибокі середущі Піренеї до міста Божої Матері — до Люрду.

Від 1866 р., коли то вперше Мати Божа у звичайній відлюдній печері над річкою По поза гірським селом Люрд із словами „Я є непорочно Зачата“ явилася бідній пастушці, дочці вбогого мельника Бернадотті Сабору, та відколи це святе місце прославилось сотками чуд, стягаються туди сотки тисяч паломників з цілого католицького світу. Окремий музей Матері Божої з Люрду інформує туриста чи паломника про ту повільну милосердя Божого, що спілило на тій французькій землі на людство, а водночас сповіщає про розвій Люрду як паломничого міста. З того часу число паломників зростало з кожним роком, а на переломі ХІХ. та

XX ст. досягнуло своє максимум, бо в р. 1898. аж 1,400.000. З того часу число паломників трохи понизилося, але все ще й тепер вагається між 700—800 тисяч річно. Село Люрд розрослося в місто окремого паломничого типу, хоча воно теж вихідне місце для туристів у високі Піренеї. День-у-день висипають із себе потяги сотки здорових почитателів Марії в товаристві десятків обложно хорих на ношах, що прибувають сюди на лікування до Божої Матері, коли вже всі засоби людського медичного знання завели. Хорі заїздять до окремого шпиталю-захисту побіч чудотворної печери з джерелом та недалеко здвигненої над скалою базиліки. Вид тут зворушливий та надзвичайний, коли вранці сотки обложно хорих на візках вивозять сестри милосердя з захисту або частіш таки найближчі недужої людини перед печеру зяви, та коли недужі уста проказують хором за духовником молебень до Пречистої з повною надією на волю Божу. Дехто згодом купається у воді з джерела у лазничках, збудованих при самім джерелі. По обіді знову вивозять на візках хорих на площу перед базилікою та уставляють в квадрат. До чудотворної печери йде єпископ Люрду та молиться довший час на самоті. В міжчасі уставляється процесія з сотками молоді, а її все повно в Люрді, на переді. З базиліки виходить процесія з Найсвятішими Тайнами та йде до печери по єпископа. Він бере Святі Тайни, а ціла процесія рушає на площу перед базилікою, де відбувається благословення хорих. І так день-у-день. Напр. в часі мого побуту прибуло паломництво з Голляндії в числі 500 душ, що привезло з собою кілька десятків нещасних.

Певно дехто бажав би спитати, чи діються чуда й сьогодні. Відповім, що — так. Саме в часі мого приїзду загально оповідали, що перед двома днями виїхав власними силами до дому якийсь італієць, недавно ще безнадійно хорий. Привезла його на ношах рідня та залишила в захисті, бо не сподівалася так швидкого видужання. По тижні відїхав хорий сам до Італії. Певне, віруючий стане це уважати за чудо, безвірок все знайде якийсь викрут. Саме такий подвійний підхід зустрів я при обіді в пенсіонаті в Люрді, де я заїхав. А до Люрду, треба знати, приїздять не тільки віруючі, але й безвірки — для сензації. Мова при столі зійшла саме на того італійця. Загал вважав це очевидно за чудо. Аж у розмову вмішався якийсь молодий лікар: „І ми — каже — лічимо ті речі без чуда“. Вивязалася палка дискусія. Жіноцтво, а особливо якийсь старший пан на добре присілися до лікаря. Бідачесько боронився, як міг. Ясна річ, дискусія, як звичайно, зійшла згодом на що інше, на людвий фронт та його шкідливість для Франції, тощо.

Вже саме місто Люрд впроваджує віруючу людину в якийсь особливо поважний настрій. Мимохить вся твоя увага сконцентрована коло тої чудотворної печерки, звідкіль

понісся голос: „Я є непорочно Зачата“. У твоїй, як і у кожній душі родиться бажання поставити свічку у тій святій печерці, щоб і від тебе згоріла вона на честь Пречистої. Нагадався мені тоді наш перший паломник до Божого Гробу, Данило Чернігівець. І я, його слідом ступаючи, поставив у тій печерці Богоматері — три свічки, одну за українську землю, другу за моїх дорогих померлих, третю за себе.

Хоч Люрд безумовно серце католицької Франції і все ще стягає найбільше паломників з французької землі та з цілого католицького світу, то в останніх роках сильного розголосу набирає друга місцевина, положена на протилежнім кінці Франції, в Нормандії, близько каналу Ляманш, Лізіє — місце життя такої популярної тепер святої Тереси від Дитятка Ісуса. Велична катедрa, здвигнена в її честь жертвами вірних та посвячена того літа кардиналом Пачеллі в імені Папи в присутності $\frac{1}{2}$ мільйона вірних, свідчить про зріст культу тєї святої та її місця, життя й чуд. Це й може причинилося до хвилевого зменшення фреквенції паломників у Люрді, та, на мою думку, це тільки хвилеве явище. У Лізіє я не був.

Католицьке шкільництво

Розповідаючи про французькі храми чи Люрд, згадав я, що всюди можна зустріти повно молоді всіякого віку, малих, середніх хлопців чи дівчат, пластунів та молодців-студентів університету, ремісників чи робітників. Це все праця франц. католицького шкільництва. Про нього скажу кілька слів. Користаючи із державної свободи, кипить у Франції постійна мирна щоправда, але не менш завзята боротьба за душу молодого покоління між католиками та ліберало-масонами, що здебільша мають тепер у своїх руках увесь державний апарат. Проти знаменито вивінуваних державних шкіл, де народне вчительство у 80% належить до комунізуючих союзів, а Ш. інтернаціонал це часто пісня для розваги дітей серед лекцій, поставили католики свої школи. Хоча вони вбогі та лихо випосажені, хоча ще гірше платні учителі тих приватних шкіл, то проте фреквенція у них немала та своє завдання сповняють вони як слід. Правда, ніхто їх не секує за негігієнічне приміщення чи за малі вікна. Державна влада залишає їх в спокою, дарма, що така приватна шкілька робить інколи державній фран. школі нестерпну конкуренцію, обнижуючи число дітвори іноді до кількох одиниць. Це причина, чому католики заявляються за демократично-республіканським устроєм держави. При тотальнім це було б неможливе. Школи ті та їх молодь окружені дбайливою опікою духовенства, монахів та монахинь. Всюди, чи на паризькій виставі, чи в Люрді, чи в історичних місцевинах, чи в музеях, чи на прогуляках

із гуртом хлопців священик, з дівчатками — монахиня. Католицька молодь Франції наповнила й опанувала пласт Франції, що на його чолі стоїть ген. Ляфон, випихаючи тут впливи зляцизованої державної школи, бо кожний відділ має свого духовника.

Католицьке студентство

Тимто не диво, що між високошкільною молоддю відсоток католицької молоді дуже поважний. Католицькі гуртки живі, не тільки на папері. Найдете їх при всіх видах університетів, політехнік, фахових шкіл, при школах мистецьких, при військових академіях піхоти, артилерії, інженерії, і т. ін. Кожний гурток обов'язково має свого духовника, що постійно бере участь у засіданнях. Високошкільна молодь організована у двох французьких організаціях студентів та студенток окремо. Організація студентів „Федерасіон франсез дес-егідіян католик“ гуртує 16 тисяч студентів у 60 гуртках, сфедерованих разом. Організація студенток „Федерасіон франсез дес-асосіасіон детідіант католик“ гуртує коло 4 тисячі членок, разом коло 20 тисяч високошкільної молоді. Це тепер найсильніша студентська католицька організація світу. Вона подумана вельми практично, бо окремі гуртки пристосовані до професійних потреб тієї групи молоді. Вони ставлять собі не тільки ідеологічні завдання — уґрунтувати католицький світогляд, але також нести матеріальну допомогу вбогішим товаришам, вишукувати членам посади по скінченні студій, спираючися в тому на організацію старших католиків „Амі дес-егідіян“ — приятелів студентів. Натомість при центральній управі федерації є комісія, що полагоджують загальні справи.

В розмові із знайомими українцями, що довший час живуть у Франції, одначе на загал далеко стоять від організованого католицького життя, почув я, що саме католицьке студентство у Франції, хоча не найчисленніше, має славу найсоліднішого та найнадійнішого елемента між молоддю французького народу. Тож не диво, що студенти католики притягають до себе теж солідніші одиниці з-поміж чужинців, які студіюють у Франції. Зустрів я теж двох наших студентів в Парижі, співробітників католицької студентської акції, що вважаю за дуже корисне для нашої справи взагалі (про це при кінці).

Хоч католицька ідеологія так дуже завоювала серця молоді, проте більшість університетських катедр у руках старих професорів лібералів. Тому католики подбали теж про власні приватні університети. Є їх тепер у Франції 5: в Парижі, Ліоні, Ліль, Тулузі та в Бордо. Вони дають освіту кільком тисячам молоді, дарма, що не мають права прилюдности, бо студентам, що хочуть добути урядові дипломи,

зачисляють тільки фреквентажію, натомість усі іспити мусять вони повторяти у державних університетах.

Католицька література, театр

Наші часи це теж доба світлого розвою католицької літератури у Франції, що вже ліберальну французьку літературу починає спихати на другий плян. Появляється вона як реакція проти безбожницької літератури II. пол. XIX. ст. — доби натуралізму. Я не знавець літератури, тому не буду сам її характеризувати, тільки наведу кілька слів про родини католицької літератури у Франції знаного католицького драматурга Енрі Геона, учасника католицького міжнародного конгресу „Паке Романа“ в Парижі та на спілку з Кльоделем організатора літературного вечора в рамках того ж конгресу. Оповідуючи про повстання нової католицької літератури, він говорить :

„На схилку натуралізму у Франції (коло 1885 р.) в літературі нашій (франц.) все було без Бога, всюди матеріалізм, поступ безбожності, переслідування, сполучені з ізолюванням віруючих. Аж ось зривається реакція, жага пошукувати, робити революцію, визнавати та зазначувати віру, що чергується у всіх родах літератури, в поемі, в драмі, в критичних нарисах, в романах, та відновляються літературні форми, де вже є місце для Бога. По Барбеєві, Вілієрові, після Поля Верлена і Артура Рімбо, після Юсмана і Леона Бльоа прийшли імена з картин сучасної літератури, де відродився сантисмент до правдивої традиції. Аж ось являється Кльодель, а ось Пежю, Френсіс Жам охристовив свою музу, Псшарі приніс своє визнання, а згодом прийшов догматизм Буржега, провінціяльний євангелізм Рене Базена, учені досліди Жоржа Гоайо, аспірації Барреса. Енрі Бордо пише свій перший роман, Люї Бертран малює св. Августина та св. Тересу в правдивій величині.

Аж ось трісли засуви. Сучасна генерація, що явилася на зруйнованій, одначе врожайній почві. Массі, Марітен, Моріян, Валері-Радо, Бернано, Малегю, Шарль Гройо, Моріс Брілліан, Роберт Гаррік, Едвард Шнайдер, Габрієй Марсель, Рене Швоб, Реверді та Фюме. Жак Рейно, Марсель Арлян, Люї Лефевр, Рене де Гранж, Енрі Броше, і інші. Не вільно мені теж забути про жінок. Пані Рівіє, Марі Гаске, Рене Целлер, Марі Ноель, Енрієт Шарасон... Але я ще й усіх не вичислив. Одначе ледве чи я міг би вичислити всіх авторів нашого часу, що вже у своїх творах згадують імя Бога і звертаються до Нього. Їх було б забагато. Але поставмо точку, ствердім ті факти та оповістим велику надію на майбутнє християнської Франції.“

Такими рожевими надіями кінчає теж один із передовиків французької католицької драматичної літератури своє слово до учасників того всесвітнього конгресу про католицьку літературу теперішньої Франції.

Цей зворот помітний теж у французькому театрі, а саме зворот до релігійних проблем, прибраних у біблійну, але змодернізовану шату. З нагоди міжнародної паризької вистави підготовили низку імпрез, але безперечно на перше місце висунулася вистава під голим небом на площі та на тлі старовинної катедри Нотр Дам п. з. „Правдива містерія мук“, щось на взір баварських пасійних вистав в Оберамергав, з тією тільки ріжницею, що паризьку містерію виставлено силами першорядних артистів Парижу. Вистава робила справді могутне вражіння.

Зразок католицької модерної драми авторства саме згаданого Енрі Геона бачили учасники Конгресу на виставі, улаженій під ватиканським павільйоном теж під голим небом. Крім глибокої релігійности замітна католицька драма тим, що вона біблійні теми модернізує. Напр. Христос перед муками не йде до Єрусалиму, але до Парижу, на сцені біблійної тематики являється новочасний робітник, безробітний, що шукає праці та... Христові правди серед теперішнього поганського світу. Словом, Христос серед нас! Підхід вельми інтересний.

Католицький робітничий рух

З черги накреслю коротко соціяльну працю французького католицизму, вкажу в першій черзі на католицький робітничий рух. Він досить молодий та зустрічає неабиякі перепони від „беаті поссідентес“ робітничих синдикатів з-під стягу соціялістично-комуністичних партій. Робітничі синдикати просто приневолюють усіх належати до своїх організацій, тепер вже навіть умових робітників, і то не тільки приватних, але теж державних установ. Вони хочуть мати виключне право репрезентувати робітників перед працедавцем, а навіть грозять страйками, якщо допускають до переговорів в імені робітників, представників теж інших, в тім випадку католицьких синдикатів. Ось і головні труднощі в розвою католицького робітничого синдикалізму. Так соціялістичні союзи зуміли зібрати щоправда коло 5 мільйонів членів, але — як мене запевняли таки наші люди, що живуть у Франції — це у великій більшості члени паперові, що для святого спокою заплатили вписове, одначе від років ніяких вкладок не платять та з цілим соціялістичним рухом слабо споені.

Та проте і тут католики вже зробили для соціялістів болючий пролом. Як всюди, так і тут, духовенство зачало працю від основ — себто від молоді, та може вже тепер похвалитися поважними осягами. У Франції вже існує католицьке робітництво, згуртоване у „Французькій федерації християнських робітників“ — Федерасіон франсез де травас кретієн, — що вяже в одну могутню федерацію 2.000 катол. синдикатів з пів мільйоном членів. Правда, чисельно вони не дорівнюють соціялістичним синдикатам. Натомість їх скристалізованість духова та карність дуже велика. Замітне, що вони гуртують переважно молоде робітництво, а тамті синдикати навпаки, старше. Сьогодні такий стан, що католицькі синдикати виявляють величезний розмах та очевидний зріст, тамті застій.

Саме цього року влітку відбувався під Парижем II. здвиг т. зв. Жок-у (Жейн увріє католік), себто союзу католицької робітничої молоді, що стягнув 80 тисяч молодих християн-

ських робітників на кольосальнім підпаризьким стадіоні. Їх ділові наради в присутності 4 кардиналів, їх принципова постава не тільки в робітничо-професійних справах, але теж виховання, подружжя, тощо, наповняє всіх католиків Франції великим оптимізмом, а їх противників песимізмом. Не говорю вже про те, що деякі досі соціалістичні дільниці під Парижем, як згаданий Сен Дені, масово заявляються за католицтвом.

Цей рух тривожить дотеперішніх провідників робітництва, а комуністи свідомі, який питомий тягар того нового робітничого руху, тому кинули вони облудне гасло „співпраці з нашими товаришами — католиками“ — (коллаборасіон авек нотр камерад католік). Ця тактика облуди та забріхання нам так добре знана в Україні хвилево замилила навіть паризького кардинала Вердіє, що на пропозицію комуністів співпрацювати з робітниками католиками відповів аж окремим пастирським листом, заявляючи, що той зазив комуністів треба прийняти, якщо він щирий, бо на світі вже й так дуже багато зла, отже хоч той зазив від заблудних овець, але їх треба справити на дорогу віри.

Аж тоді комуністи відкрили свої карти, а саме генеральний секретар комуністичної партії Торез (знаний нам як оборонець Шварцбарта, вбійника отамана Петлюри) на IX. партійнім конгресі в Арль відповів, що це зайва праця кардинала навертати комуністів на християнство, бо комуністи — принципові атеїсти, а католицьких робітників зивають тільки до спільної боротьби з фашизмом. На щастя з тієї віри в гарні гасла комуністів ми вже виликувалися.

Католики та політичне життя Франції

Кожному з шановних читачів насунеться думка — ну добре, але якщо католицтво у Франції це тепер такий динамічний рух, то чому нема у Франції якоїсь сильної політичної католицької партії, репрезентованої в палаті депутатів поважною групою послів, що заважила б своїми голосами на політичнім укладі країни; чому над Францією повіває червоний прапор. Ця справа, неясна для стороннього глядача, стає зовсім зрозуміла кожному, хто пізнав католицький рух та політичні відносини у Франції.

Насамперед слід знати, що у Франції є парламентарний устрій, отже рядить більшість, що з комуністами має тільки коло 50 голосів більше депутатів. Перше у Франції рядила правиця. Однак французькі католики стоять на становищі, що у Франції католицька партія зайва, бо католицтво є для всіх, а не тільки для якоїсь однієї партії. Партії формуються там на засадах чи то суспільних ріжниць, чи поглядів на форму державного устрою, а це безпосередньо не тангує католиків. Правда, були спроби

деяких угруповань прийняти собі чисто католицький прапор, та на загал не повелися. Зараз по війні католицький шильд розвинули скрайні монархісти-націоналісти з-під стягу „Аксіон Франсез“, одначе це їм не вдалося, бо Церква їх навіть осудила за їх поганський націоналізм. Так само не вдалося фашизуючому Де ля Рокові добути собі офіційальної марки католицької групи ні для його „Огнистого Хреста“, ні для пізнішої „парті сосіяль“. Того теж не міг осягнути Дорійо, бувший комуніст, тепер їх лютий ворог, для своєї „парті де ля ліберте“, того досі не вдалося зробити ніяка права чи центрова республіканська партія. Католики є всюди по всіх партіях, правиці та центрум. Багато з них чинні в католицьких організаціях, але католицької партії немає. Це все дає їм вигідну позицію впливати всюди в католицькій душі, одначе не компромітувати католицтва ніякими скандалами чи то ставіскіяди чи теж свіжої неприємної справи Де ля Рока.

Французьке католицтво всеобіймаюче і визнає тільки два гасла: любови Бога та Батьківщини. Тому крім глибокої релігійности, католики теж визнають поміркований націоналізм та всі — гарячі французькі патріоти; тим саме вони перемагають червоних. Немає майже у Франції парохіяльної церкви, де не було б гарної мармурової таблиці з виписаними прізвищами парохіян, що згинули „пур ля Франс“ — за Францію у світовій війні. На провінції майже з правила ті таблиці прикрашені національно-державними прапорами-трикольорами. Нерідко ті республіканські прапори звисають у церквах із стін презбітерії побіч вітваря. Католики все виступають під трикольорами, а цим немов громадять цілий національний табор Франції біля себе проти соціялістів та комуністів, що тепер з правила виступають під червоним прапором, а комуністи навіть із совітськими емблемами. Для останніх державні трикольори це вже навіть зненавиджена реакція. Католики — тепер немов найповажніший рух національно та державнотворчий, дарма що живуть у державі, де Церква відлучена він неї, а уряд їм неприхильний. Що за глибоке та повчальне зрозуміння справ батьківщини. Як багато треба б від них вчитися одному католикові.

Зустрічаючись з католиками різних станів та в різних околицях, я набрав пересвідчення, що французькі католики здебільша переконані республіканці та демократи, бо такий лад дає їм можливості широкої праці. Фашистівські гасла серед них не популярні, дарма, що агітатори Де ля Рока увиваються й по Люрді та всюди перед церквами. Одначе не викликають більшого заінтересування. Тим гаслам піддалися б вони тільки з конечности в однім випадку, якщо комуністи пірвалися б захопити владу силою. Та, як я заобсервував, тієї небезпеки цілком нема, бо армія сильно

антикомуністична, а навіть легко католицька. Не чув я, щоб хто у Франції числився поважно з комуністичною небезпекою. Може бути, що їх впливи значніші у північносхідній, промисловій Франції, де я не спинявся.

Патріотизм французьких католиків

Хоч Церква відлучена від держави, проте французьке духовенство та французькі католики — найкращі репрезентанти французького духа, французької культури та великих французьких традицій, на що всі вони дуже горді. Вони, а не червоні, репрезентують французьку культуру поза Францією в Європі та поза Європою. До речі, вони дуже добре і тактовно вміють відрізнити добро батьківщини від хвиливого уряду Франції, хоч і про свій червоनावий уряд все говорять з пошаною „наша влада“, хоча в часі моєї мандрівки по Франції на чолі уряду стояв соціаліст-жид Блюм. Ба, що більше, у такій актуальній для Франції та дразливій справі, як еспанська, французькі католики мають погляд згідний з інтересами своєї французької батьківщини, себто бажали б зберегти еспанську республіку, а не фашизм ген. Франка, та в практиці є за політикою неінтервенції. Певно, що не бажали б собі за Піренеями комуністів, яких гостро поборюють, але це все вважають за дальшу справу. Тривожить їх можливість, що з перемогою Франка утривалилися б ще й на полудні Франції Гітлер та Мусоліні; натомість еспанська — навіть переможна республіка була б така ослаблена, що про форму її політичного і суспільного устрою рішала б таки Франція та Англія, а не далекий С. С. С. Р.

Правда, на справу союзу Франції з Совітами мають скептичні погляди, Совітів ненавидять, але вважають той союз в тій ситуації за конечне зло, з огляду на німецьку небезпеку, хоч скоріш бажали б поєднання з Німеччиною. Та льояльно треба признати, що те вичуття інтересів спільної батьківщини є теж у соціалістів (з винятком хіба частини комуністів, запроданих Совітам). Це ж загально відома річ, що навіть в часах найгострішої боротьби держави з Церквою, католицькі місії на кольоніях та в цілм світі уряд щедро попирав, бо бачив у них пропагандистів французької цивілізації, а за тим французьких політичних впливів. В тім саме розумінні загального добра та ставлення його вище групових чи особистих амбіцій теж і основна різниця західньої Європи, у протиставленні до особистих чин партійних заслплень сходу. Для французів, католик він чи соціаліст, поза дискусією є такі справи: 1) рація стану себто інтерес Франції як цілости назовні; 2) примат французької культури в світі; 3) засада, що економічні інтереси Франції, то інтерес кожного французів.

Вага французького католицизму: а) у Франції

Тож не диво, що з католицизмом у Франції сьогодні поважно числяться. Його питомий тягар значний, дарма, що при владі ще соціалісти. Незаангажований офіційно в ніякій партії стає чинником рівноваги, що вносить у громадянське життя нації конструктивні вартості. Доказ того значіння католицизму у Франції те, що ворожі католицизму назагал радикали, що стоять ще й під масонським впливом, намагаються тепер бути супроти католиків дуже льояльні. Зазначив це теперішній червоний уряд прилюдно з приводу приїзду кардинала Пачеллі, секретаря стану, що в імені Папи того літа приїхав до Франції на посвячення базилики св. Тереси в Лізіє. В Парижі на дворці вітав кардинала офіційно уряд. На привітання вийшла почесна чета війська. Словом, вітали представника Папи, як монарха. Непроглядні маси народу залягли околицю Ліонського (полудневого) дворця. Це все в державі, де Церква відділена. Це теж доказ їх розуміння французьких інтересів та жест проти Німеччини, що воює з католицизмом.

б) в католицькій світі та в Ватикані

Цей динамічний зріст католицизму у Франції це теж причина великанського зросту його значіння в цілій католицькій Церкві. Франція відзискує на наших очах втрачену на переломі ХІХ. та ХХ. ст. історичну ролю „першої дочки католицької Церкви“, яку вже поволі зачала займати німецька Церква. Франція має тепер (очевидячки поза Італією) найбільше число кардиналів (аж 5). Рада паризького кардинала Вердіє значить нині в Ватикані дуже багато, а недвозначний зворот у ватиканській політиці недавніх часів у бік демократичних держав Франції, Бельгії, тощо (проти тоталістичної Німеччини) це теж частинна заслуга французьких католицьких впливів у Ватикані. Французькі католики таким чином роблять теж поважну прислугу своїй батьківщині. Вони стають потужним двигуном, що французькій культурі відзискує передове місце в світі. Учасники міжнародних зїздів мусять це спостерігати.

Французькі католики і українська справа

Хотів би я ще кинути оком на питання як — французькі католики ставляться до української справи. Як взагалі у Франції, так зокрема серед французьких католиків наша справа була вельми мало знана, а як знали що про нас, то великих симпатій ми не мали. На це зложилося багато причин, а зокрема три: а) наше германофільство, б) французьке польонофільство та їх русофільство, в) майже цілковита недостача нашої пропаганди серед католицьких французьких кругів.

Симпатії французьких католиків для поляків були до світової війни та зараз по світовій війні великі. І завдяки тому вдалося їм неодноразово досягнути, особливо в часі версальської конференції, на якій значіння маршала Фоша, ревного католика та одночасно польонофіла було майже вирішальне. Тепер воно трохи йнакше.

Як у цілій Європі, так само й у Франції, хоч як не-скоординована та неправильна наша інформаційна служба за кордоном, все таки то тут то там і у Франції своє зробила. Втім деяка заслуга української еміграції у Франції. Та знання нашої справи таки на загал невелике (в Італії, не говорю вже про Німеччину, Англію, воно куди більше). Та одно слід ствердити, що якогось упередження до нас, що було в часі версальської конференції, тепер немає. До нашої справи ставиться французький католик об'єктивно та річево. Французький католик навіть при зустрічі з мнимим чи дійсним германофілом не відвертається від нього, але намагається кожного зробити франкофілом та звеличником французької культури. Він прихильний вислухати й протилежні аргументи.

Французи, теж і католики, у власнім інтересі бажали б зберегти неподільну Росію, але зустрівшись із нами, що не скривали українських плянів розбиття Росії, проявляли наглядне зрозуміння наших прямувань — як про це сам мав нагоду переконатися в часі одного прийняття в розмові з редактором одного французького католицького щоденника — а навіть спостеріг я деякі симпатії. Поняття боротьби за національну свободу для французів все таки ще шляхетне поняття.

Серед такого міжнароднього зборища, яким є міжнародні католицькі з'їзди, могутній засіб звернути на себе увагу це наш католицький східній обряд; а заінтересування у католиків Франції церковною справою східньої Європи велике. Ми зустрічали на конгресі солідних знавців справи церковного об'єднання, що зовсім докладно і по-правно орієнтуються теж у всіх справах церковного об'єднання на Волині, Поліссю і Підляшші. На конгресі „Пакс Романа“ наші французькі господарі оточили наш обряд дуже великою опікою та в програмі конгресу дали нашій богослужбі дуже почесне місце. Побіч торжественної Служби Божої, що її відправив кардинал Вердіє у Нотр-Дам, найбільш урочиста богослужба — була наша Служба Божа, відслужена соборно в базиліці на Монт-марті. Зрештою й до справи вибору українця, члена недержавної нації до 14-членної виконавчої всісвітньої організації Пакс Романа поставилися господарі здекляровано пріхильно.

Все тільки наші господарі раді були б почути, як нам подобається Франція, чи викликає у нас захоплення французька культура. Захопитися величчю французької

